

GEMENE GROND

The page features three abstract, organic green shapes. One is in the top-left corner, another is a larger shape on the left side, and a third is a vertical shape on the right side. The text 'In het kort' is centered in a dark brown font.

In het kort

WAT IS GEMENE GROND?

Gemene Grond is een langlopend kunstprogramma over onze gedeelde openbare ruimte. Er vindt een grote stedelijke vernieuwing plaats aan de westkant van de stad en de ‘tweede fase stationsgebied’ is aangebroken; het centrum van de stad breidt uit in de omgeving van de Jaarbeurs en het Westplein (dat verandert in Lombokplein). Aansluitend verrijst een nieuwe stadswijk in de Merwedekanaalzone. Duurzaamheid en gezond stedelijk leven staan bij alle plannen hoog in het vaandel. Het meerjarig kunst-programma Gemene Grond (2021-2030) volgt en becommentarieert de transformatie van Beurskwartier, Lombokplein en Merwedekanaalzone en vult aan met kunst in de openbare ruimte, om ook vanuit de kunst een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van dit gebied.

WAAR GAAT HET OVER?

De centrale vraag van Gemene Grond is: van wie is de openbare ruimte en hoe willen we de ruimte gebruiken waarin we elkaar ontmoeten? Die vraag wordt verkend aan de hand van vier elkaar aanvullende programmalijnen die betrekking hebben op thema’s als: historische gelaagdheid en transformatie, ecologie en duurzaamheid, sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen en de impact van de digitalisering op de openbare ruimte. Het kunstprogramma wordt in de loop van tien jaar inhoudelijk geladen met de input van bewoners, culturele partijen, kunstenaars, investeerders en (maatschappelijke) organisaties. Ingebed in een drieassenstelsel van tijd, ruimte en meerstemmigheid zal een gevarieerd kunstprogramma ontstaan dat mensen, perspectieven en ideeën met elkaar verbindt en zich uitspreekt over transitie en de toekomst van de stad.

WIE HEEFT GEMENE GROND GEÏNITIEERD?

Het kunstprogramma is ontwikkeld door de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV) in opdracht van Culturele Zaken, gemeente Utrecht. Kwartiermakers Suzanne Sanders en Carlijn Diesfeldt hebben dit programma vormgegeven aan de hand van een onderzoek naar een meerjarig scenario voor kunst in de nieuwe transitiegebieden.

WAAR EN WANNEER SPEELT HET ZICH AF?

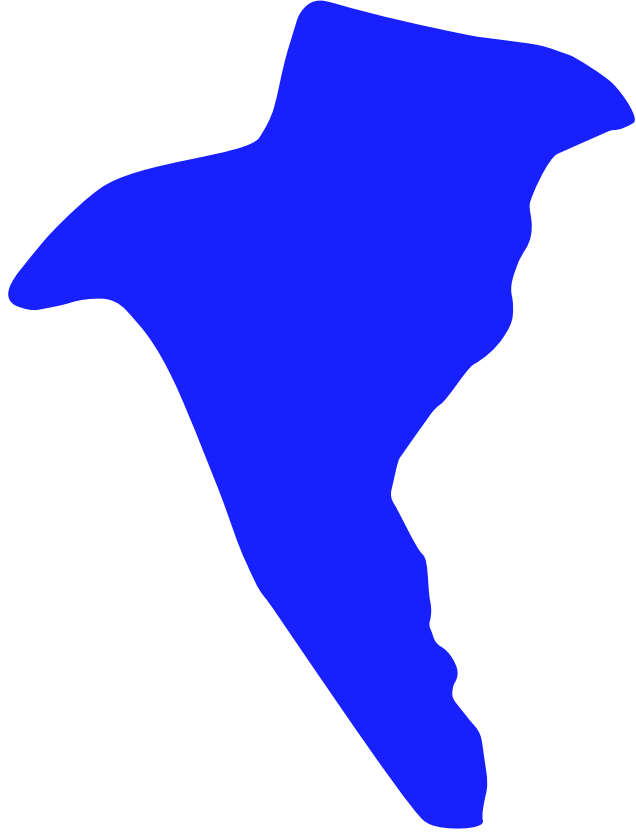
Gemene Grond vindt plaats tussen 2021 en 2030 in het uitgestrekte gebied dat wordt herontwikkeld ten westen van het centrum van Utrecht. Het omvat onder meer het Lombokplein en Beurskwartier, Merwede en het rondje Stadseiland. Het kunstprogramma draagt bij aan de culturele integratie van deze transitiegebieden in de bestaande stad. Met kunst worden verbindingen gemaakt tussen de bestaande stad en nieuwe wijken, tussen oude en toekomstige bewoners.

VOOR WIE IS GEMENE GROND BEDOELD?

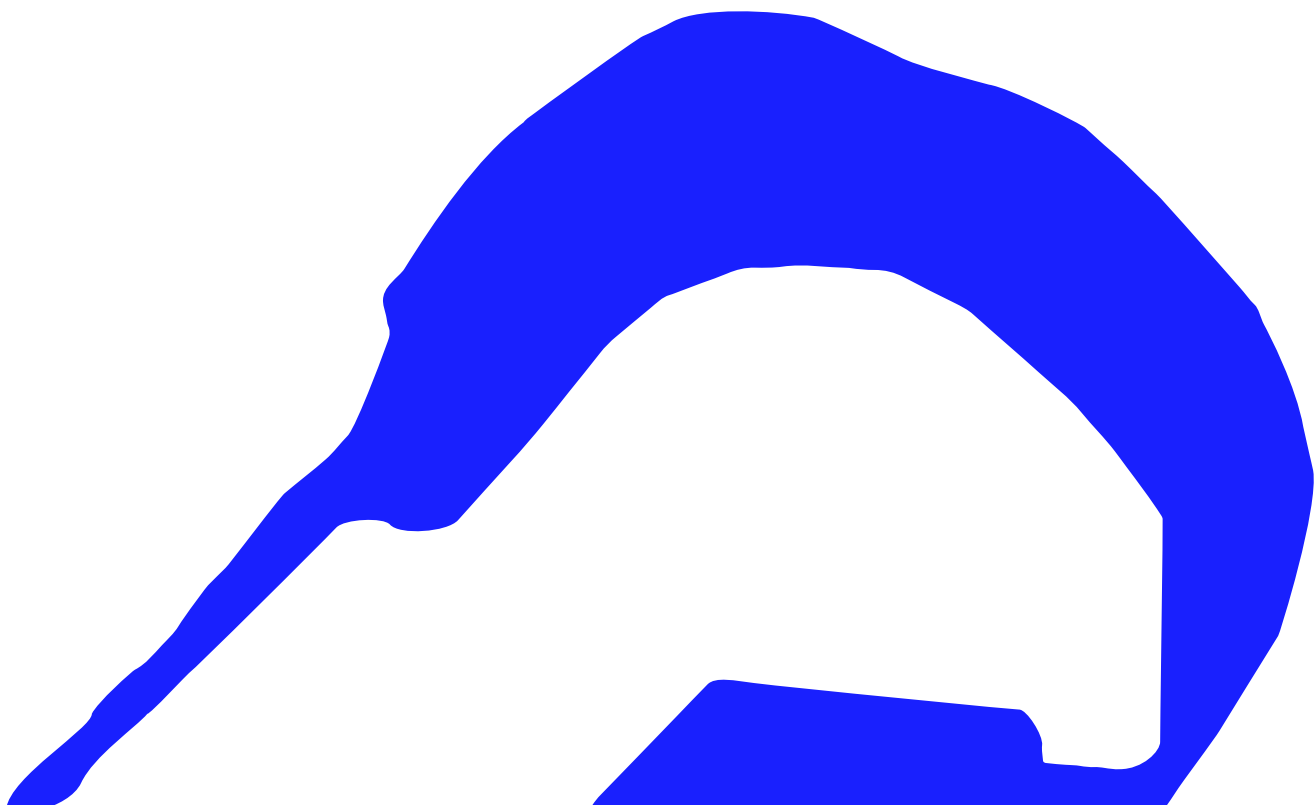
Gemene Grond begint en eindigt bij de huidige en toekomstige bewoners en gebruikers van Lombokplein, Beurskwartier en Merwede. Daarnaast zullen steeds meer mensen van buiten Utrecht dit centraal gelegen stuk van de stad ontdekken en er hun plek vinden. Bijzonder aan kunst in de openbare ruimte is dat iedereen er mee in aanraking komt. Daarom is het belangrijk dat de kunst inspeelt op de locatie, op de mensen die van die locatie gebruik maken en de specifieke context. Gemene Grond wil herkenbaar en actief aanwezig zijn in de stad, om mensen en andere partijen van uiteenlopende achtergronden met elkaar te verbinden in een inclusief programma. Gemene Grond is voor de stad, door de stad, met de stad, in de stad.

HOE WORDT GEMENE GROND GEFINANCIERD?

De gemeente Utrecht brengt op basis van onder meer de percentageregeling op grondexploitatie en de toepassing van de 1,5% regeling bij bouwprojecten een bedrag bijeen om de fundering van het programma te vormen. Daarop volgt aanvullende fondsenwerving en werkt het programma met uiteenlopende belanghebbenden aan de invulling en financiering van het programma.

Kunst en de stad in transitie

Gemene Grond is ontwikkeld door het Artistiek Team van de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving van de gemeente Utrecht. Zoals eerder *Beyond* (1997-2009) aan de wieg stond van de culturele groei van Leidsche Rijn en *Kunst in het Stationsgebied* (2012-2022) aansloot op de vernieuwing van Hoog Catharijne en het Stationsgebied–met onder meer Call of the Mall (2013) en Public Works (2016)–zal Gemene Grond (2021-2030) zich richten op het transitiegebied dat zich uitstrekt van Lombokplein en Beurskwartier tot aan de Merwedekanaalzone en het Rondje Stadseiland.

Dit omvangrijke, centraal gelegen deel van de stad maakt zich in hoog tempo op voor de toekomst. Wat betekent dit voor Utrechters? De thema's die in dit gebied spelen, vragen om duurzame oplossingen en een langetermijnvisie. Onze stad is 900 jaar oud. Hoe ziet de stad er over tien jaar uit? Wat kunnen we nu doen om de toekomst op de beste manier vorm te geven en de veranderingen in goede banen te leiden?

Gemene Grond brengt bewoners, bedrijven, gemeentelijke partijen en andere stakeholders samen met kunstenaars en culturele partners in een programma waarin de snel veranderende stad centraal staat. Er worden bruggen geslagen tussen de bestaande, historische stad, het vernieuwde Centrum-West en het Utrecht van de toekomst. Gemene Grond bevraagt en verkent de huidige transitiegebieden als een meerstemmige plek voor iedereen. Het is een dynamisch platform dat aansluit bij de infrastructurele ontwikkelingen, kunstenaars uitnodigt zich voor langere duur te binden aan het gebied en projecten en tijdelijke evenementen organiseert rondom de vraag: wat is onze Gemene Grond?

Ingebed in een drieassenstelsel van tijd (een periode van tien jaar), ruimte (het te ontwikkelen, uitgestrekte gebied) en meerstemmigheid (de diversiteit van de bewoners) zal een kunstprogramma ontstaan dat mensen, perspectieven en ideeën met elkaar verbindt en zich uitspreekt over transitie en de toekomst van de stad. Gemene grond wil een divers, aantrekkelijk, kwalitatief programma voor en van Utrechters zijn en bijdragen aan de (inter)nationale discussie over de betekenis van de openbare ruimte in de 21ste eeuw en de rol van kunst in de stad.

“Als mensen zich niet kunnen voorstellen hoe het anders kan, is het lastig om ergens naartoe te werken. De kunst speelt daarin natuurlijk de primaire rol van de verbeelding.”– Zoë Dankert, Metropolis M

**Wat gaat er
veranderen?**

LOMBOKPLEIN

Utrecht Centraal

Leidse Rijn

BEURSKWARTIER

Merwedekanaal

Leidse Rijn

MERWEDE-KANAALZONE

Park Transwijk

Amsterdam - Rijnkanaal

LOMBOKPLEIN

Het Westplein gaat niet alleen op de schop, maar krijgt ook een nieuwe naam: Lombokplein. Het belooft een fijne plek te worden in het centrum van Utrecht, levendig en groen en bovendien goed verbonden met de binnenstad en de wijk Lombok. Om deze belofte waar te maken zijn forse ruimtelijke ingrepen noodzakelijk. De Leidse Rijn wordt hersteld, bevaarbaar gemaakt en voorzien van drie nieuwe bruggen. De fietsroute langs het water wordt doorgetrokken. Langzaam verkeer krijgt hier de ruimte, de Graadt van Roggenweg wordt verlegd en samen met het Westplein omgevormd tot een gewone stadsstraat.

BEURSKWARTIER

Utrecht krijgt vanaf 2023 een splinternieuw stadsdeel in het centrum van de stad: het Beurskwartier. De spraakmakende en levendige, groene wijk verrijst op loopafstand van de historische binnenstad naast het Centraal Station. Uitnodigend zodat iedereen hier kan wonen en werken, een plaats voor ontspanning en ontmoeting. Uitdagend door de mix van grote en kleine publiekstrekkingen, groene parken, pleinen, straten én iconische hoogbouw. Oftewel het centrumgebied van de toekomst.

MERWEDEKANAALZONE

Het gebied tussen het Merwedekanaal en de Europalaan verandert de komende jaren van een bedrijventerrein in een levendig stuk Utrecht: de Merwedekanaalzone. Er komt een mix van (sociale) huur- en koopwoningen voor starters, gezinnen, ouderen en alleenstaanden. In een gezonde en duurzame omgeving met veel groen. Ook komen er winkels, horeca, werkgelegenheid, scholen en gezondheidszorg voor de nieuwe en huidige bewoners van de stad.

RONDJE STADSEILAND

Een deel van de oever van het Amsterdam-Rijnkanaal vormt samen met de oever van het Merwedekanaal het 'Rondje Stadseiland', een lint van 11 kilometer. Het stadseiland – een divers gebied met woonwijken, bedrijventerreinen en winkelcentra – wordt stapsgewijs ontwikkeld tot een nieuw landschapspark voor de stad. Het gebied verandert in een aantrekkelijke, ecologische en groene parkzone met mogelijkheden voor recreatie, wandelen, sporten en fietsen.

Gemene Grond

‘Gemene Grond’ is de historische term voor de in het Engels nog steeds gangbare uitdrukking *common ground*. In het Nederlands is het de voorloper van het woord *gemeente* (oorspronkelijk ‘gemeynt’): een stuk land waarover gebruiksgerechtigden vrij konden beschikken, een collectieve vorm van eigenaarschap. Het idee van *common ground* leeft voort in het idealistische begrip *the commons*. Het begrip refereert aan de vrije beschikbaarheid van (hulp)middelen binnen een zelfbenoemde groep of samenleving, een manier om optimale gelijkwaardigheid–eerlijk delen–na te streven. In het moderne Nederlandse taalgebruik is de link tussen ‘gemeen’ en ‘gemeente’ vrijwel verdwenen.

Gemene Grond stelt de uiteenlopende gebruikers van de gedeelde ruimte centraal, voorbijgaand aan de oude tegenstelling tussen openbaar en privé. Als aanjager van dit langlopende kunstprogramma heeft de gemeente Utrecht een unieke troef in handen om de gemeente nog ‘gemener’ te maken– dat wil zeggen: de stad nog meer als gemeenschapsruimte voor iedereen in te richten. Het programma stoelt op gezamenlijkheid én geeft gezamenlijkheid vorm.

Doorgaans heeft de gemeente– de overheid– geen of nauwelijks aandeel in *commoning* (ook voor het bijpassende werkwoord bestaat nog geen Nederlandstalige equivalent). Dat is hier anders. Aan het samenspel van burgers, private partijen, kunstenaars en culturele en sociale partners doen ook de verschillende gemeentelijke afdelingen mee. Zij zijn via Culturele Zaken direct verbonden met de praktijk van het kunstprogramma. Op die manier is het mogelijk snel en adequaat te reageren op de enorme groeispurt en de bijkomende sociale, ecologische en technologische transformaties die de stad de komende tien jaar doormaakt.

Het Artistiek Team van de ABKV functioneert als een spin in het web en draagt er zorg voor dat de kunst integraal wordt meegenomen in de ontwikkeling van het gebied. De komende jaren zullen nieuwe vormen van (gedeeld) opdrachtgeverschap ontstaan waarin interdisciplinaire en inclusieve samenwerkingen met gemixte financieringsstrategieën kunnen worden beproefd.

Missie

Net als veel andere steden in de wereld ondergaat Utrecht grote fysieke en maatschappelijke veranderingen. Gemene Grond onderzoekt hoe kunst kan bijdragen aan nieuwe vormen van gedeelde ruimte en stedelijk samenleven in Utrecht. Aan de hand van actuele en urgente thema's op sociaal, ecologisch, ruimtelijk en technologisch gebied zoomt Gemene Grond in op de plek waar we elkaar vinden. Het doel is om in zowel de vorm als de inhoud van het programma de gemeenschappelijkheid voelbaar en zichtbaar maken. Dit begint bij het stellen van vragen als: wat verstaan we onder gedeelde ruimte? Voor wie is er ruimte, voor wie niet (genoeg)? Waar en hoe ontmoeten we elkaar? Het zijn vragen die wereldwijd spelen. De antwoorden hangen af van de lokale omstandigheden, maar dragen bij aan een internationaal gesprek over hoe we willen samenleven.

TIJD

De spreiding van een kunstprogramma over tien jaar is zowel voor kunstenaars als voor stadmakers een bijzonder gegeven. Investeren in tijd kan de noodzakelijke duurzaamheid aanbrengen in werk en onderzoek. Langdurige betrokkenheid in een gebied kan verrassende lokale samenwerkingen opleveren die echt verschil kunnen maken. Door tijd niet alleen als praktisch element, maar juist als een inhoudelijk ingrediënt te beschouwen, kunnen complementaire artistieke praktijken naast elkaar worden ontwikkeld: van korte interventies tot langdurige processen die tot permanente werken leiden.

RUIMTE

De stad is van iedereen en niet het eigendom van een of meerdere partijen die naast elkaar bewegen. Samen de stad maken betekent gedeeld gebruik van de ruimte en gedeelde verantwoordelijkheid voor die ruimte. Dit kunstprogramma creëert een platform om vanuit die gemeenschappelijkheid te vertrekken en te reflecteren op onze veranderende stad. We gaan voorbij aan de ogenschijnlijke tegenstelling tussen publieke en private ruimte en werken samen aan gedeelde ruimte: Gemene Grond.

CONTEXT-SPECIFIEK

Gemene Grond bestrijkt een uitgestrekt en divers gebied. Het strekt zicht uit van hoogstedelijke centrumlocaties rondom het Jaarbeursplein tot duurzame woonwijken in Merwede. De specifieke kwaliteiten van buurten, gebouwen, parken of infrastructurele projecten vragen om kunst die op de eerste plaats inspeelt op de wensen en de behoeften van de diverse gebruikers.

MEERSTEMMIG

Het Utrecht van de 21ste eeuw is per definitie meerstemmig en divers. De stad kent vele 'eigenaars' die recht hebben op evenredige zichtbaarheid

en erkenning. Hun verhalen moeten een plaats krijgen in de openbare ruimte. In de gedeelde ruimte geven we de gezamenlijkheid vorm. De meerstemmigheid van de stad is geen thematische insteek, maar een voorwaarde voor een sterk kunstprogramma.

VERBINDEN

Gemene Grond verbindt alle denkbare stakeholders in het te ontwikkelen gebied en de aangrenzende stadsdelen: bewoners en culturele partners, het bedrijfsleven en de ontwikkelaars, de aanwezige flora en fauna. We werken samen aan een meervoudig, veelzijdig programma. Iedereen wordt uitgenodigd mee te denken. Kunstenaars–lokaal, landelijk of internationaal actief–worden door ons uitgenodigd voorstellen te doen voor de stad.

ACTIVEREN

Door interdisciplinaire verbanden te leggen en verschillende sectoren met elkaar in contact te brengen, vergroten we samen het bereik van kunst en cultuur in de stad. Experimenten met interdisciplinaire en publiek-private samenwerkingen hebben het vermogen om de sociale waarde, de leefbaarheid, de aantrekkelijkheid en het imago van de stad en haar culturele ecosysteem te versterken. Gemene Grond opereert als ‘toolbox’ van de verbeelding en activeert gebruikers om bij te dragen aan hun stad.

VERSTERKEN

Een programma dat consequent inclusief en participatief te werk wil gaan, maakt vanzelfsprekend gebruik van het culturele weefsel van de stad. Het Utrechtse culturele veld wordt actief betrokken bij de totstandkoming en uitvoering van het programma en uitgenodigd om samen te werken aan iets nieuws dat de individuele mogelijkheden en missies overstijgt. Dit verbindt partijen in het focusgebied (denk bijvoorbeeld aan Vechtclub XL, Creative Playground, Perron West en zelfstandige kunstenaars die er wonen en werken), maar juist ook in de rest van de stad. Wat kunnen we samen bereiken? Door vanuit deze vraag te werken, versterken we wat er is en maken we (meer) ruimte voor wat er nog nodig is. Gemene Grond beperkt zich dan ook niet tot samenwerking met beeldende kunstinstellingen (musea, broedplaatsen, presentatie-instellingen) en beeldend kunstenaars, maar bundelt graag de krachten met alles dat Utrecht sterk maakt, zoals design, podiumkunsten (dans, theater, muziek) en literatuur en poëzie (Utrecht is Unesco City of Literature).

TOEGEVOEGDE WAARDE

De kunstprojecten en -toepassingen die binnen dit programma worden ontwikkeld, zorgen voor een verrijking van de wijken en versterken ook de verbinding met de omliggende gebieden. Ongeacht hun duur en omvang laten ze materiële en immateriële sporen na die bijdragen aan de identiteit en verbondenheid van een rijk en cultureel divers stadsdeel.

URGENTIE

De gedeelde stedelijke ruimte staat onder druk van commercialisering en privatisering. Sociale, technologische en klimatologische ontwikkelingen vragen onze aandacht. Deze thema's zullen in de loop van tien jaar transformeren en nieuwe uitdagingen opwerpen. Uitgaand van de vele mogelijke perspectieven op die thema's nodigt Gemene Grond kunstenaars uit om actuele ontwikkelingen en vraagstukken te definiëren en te onderzoeken op de plek waar ze spelen.

Perron West en Creative Playground op het Westplein/Lombokplein.

Workshop voor HKU fine art studenten door Angelina Kumar en Jonny Mehrez, 2021.

Broedplaats Vechtclub XL, gevestigd op het voormalige OPG-complex in de nieuwe wijk Merwede.

**Programma:
wat is Utrechts
Gemene Grond?**

In een mix van permanente en tijdelijke kunstwerken, interventies, infrastructurele projecten en evenementen zullen culturele partners, kunstenaars, bewoners, ontwikkelaars, bedrijven, nieuwe initiatieven en andere belanghebbenden tussen 2021 en 2030 reflecteren op de veranderende stad. De arena is het publieke domein.

Het programma heeft vier pijlers: een actief en herkenbaar platform, aansluiting van kunstopdrachten op infrastructurele ontwikkelingen, artists in residence en tijdelijke programmering.

EEN HERKENBAAR PLATFORM, FYSIEK EN ONLINE

Gemene Grond is op de eerste plaats een levendig en interactief platform: een plek waar Utrechters elkaar kunnen treffen en waar aan de hand van kunst en design dialogen plaatsvinden over en met de veranderende stad. De kunstwerken en de verschillende programmaonderdelen van Gemene Grond manifesteren zich fysiek in de stad en maken deel uit van een interactief online platform.

Fysieke plek

Op een centrale, toegankelijke locatie komt een herkenbare werk- en ontmoetingsplek. Daar kunnen we denkbeelden uitwisselen en relevante onderwerpen bespreekbaar maken. Omdat de thematiek van Gemene Grond de hele stad aangaat, willen we samen met partners in de stad verbindingen maken tussen de vernieuwde en de bestaande stadsdelen. Dit wordt een werk- en ontmoetingsplek op het kruispunt tussen de bestaande stad en de stad van de toekomst.

www.gemenegrond.nl

Alle activiteiten en kunstopdrachten van Gemene Grond komen bijeen op een interactief platform online. Het platform volgt het kunstprogramma door de tijd heen, houdt actuele ontwikkelingen bij en geeft ruimte voor reflectie en verdieping. Zo ontstaat een virtuele pendant van het programma dat fysiek aanwezig is in de stad.

INFRASTRUCTURELE PROJECTEN

Kunst en vormgeving zijn van meet af aan opgenomen in de nieuwe infrastructuur. De organisatie van Gemene Grond is al in een vroeg stadium op de hoogte van de planning van de gebiedsontwikkeling en de lijnen met gemeentelijke afdelingen en ontwikkelaars zijn kort. Op die manier is het mogelijk kunstenaars op tijd te betrekken bij de vormgeving van de nieuwe wijken, bruggen, tunnels, kades, pleinen en parken. Kunst is geen franje die aan het einde van het proces wordt toegevoegd, maar integraal onderdeel van de plannen.

ARTISTS IN RESIDENCE

Gemene Grond maakt optimaal gebruik van de lange duur van het programma en nodigt zowel Utrechtse als (inter)nationale kunstenaars uit om voor langere tijd te verblijven in de transitiegebieden en met (gelegenheids)partners te reflecteren op de veranderende stad.

TIJDELIJKE PROGRAMMERING

Grote, langdurige projecten met (semi)permanente uitkomsten gaan hand in hand met kortlopende programma's. Gemene Grond geeft uiteenlopende programmeurs, curatoren en kunstenaars uit het Utrechtse culturele veld de kans in te haken op de actualiteit en op onverwachte, spontane wijze bij te dragen aan de artistieke invulling. Die wendbaarheid zal de kwaliteit van het kunstprogramma juist ook op de lange duur ten goede komen. Voorop staan verrassende, interdisciplinaire samenwerkingen tussen verschillende (culturele) organisaties en nieuwe connecties tussen de bestaande stad en de toekomstige stad. We gaan daarover graag in gesprek met het veld.

“Durf los te laten en geef de community de ruimte.”
– Rinske Brand

De Luchtsingel (2011) verbindt Rotterdam-noord met het centrum. Dit initiatief van ZUS brengt nieuw leven in een vergeten gebied met een loopbrug van 400 meter, een dakakker, een evenemententerrein op de Hofbogen en een park. Foto's: Ossip van Duivenbode en Fred Ernst

Superkilen (2012), een park in de wijk Nørrebro in Kopenhagen, ontworpen door bewoners i.s.m. SUPERFLEX, BIG en Topotek1 om tolerantie en eenheid te bevorderen in een etnisch zeer diverse wijk. Objecten, bomen en planten verwijzen naar de verschillende nationaliteiten (meer dan 60) die hier verenigd zijn en symboliseren het gedeelde eigendom van de bewoners van het park. Met schommels uit Irak, banken uit Brazilië, een fontein uit Marokko, afvalbakken uit Engeland. Zelfs de putdeksels komen uit Zanzibar, Gdansk en Parijs. Foto's: SUPERFLEX, Torben Eskerod, Terry McLaughlin, en Martin Heiberg

Hippo (2008) Tom Claassen, IJburg Amsterdam, foto: Tom Claassen

Cirkelbroen (2015), een loop- en fietsbrug in Kopenhagen ontworpen door kunstenaar Olafur Eliasson. Het ontwerp met 5 masten verwijst naar het scheepvaart verleden van de stad en het cirkelvormige parcours nodigt fietsers en wandelaars uit om hun snelheid te minderen en van het uitzicht te genieten. Foto: Martin Heiberg

What Is the City but the People?, een levend zelfportret van de stad Utrecht naar een idee van kunstenaar Jeremy Deller, op het Jaarbeursplein 2018. BAK, basis voor actuele kunst, Utrecht in samenwerking met Centraal Museum Utrecht en SPRING Performing Arts Festival. Foto's: CU2030 (boven) en Tom Janssen (onder)

Sic transit gloria mundi, Dries Verhoeven, op de Neude 2018, in co-productie met SPRING Performing Arts Festival. Een bouwplaats in het centrum van de stad fungeert als model voor een wereld in transitie, waar ideeën over macht en zeggenschap beginnen te verschuiven. Foto's Willem Popelier

The Travelling Farm Museum of Forgotten Skills. Een participatief mobiel museum dat agrarisch erfgoed in Leidsche Rijn verkent om kennis en vaardigheden te cultiveren voor ecologisch, veerkrachtig samenleven. Een podcast serie brengt verschillende stemmen samen van boeren, kunstenaars, bewoners en dieren om na te denken over ons lokale voedselsysteem en cultuur. Een initiatief van Casco Art Institute: Working for the Commons en kunstenaarscollectief The Outsiders. Foto's Merel Zwarts en Nynke van Spiegel

THEMA'S

Met de vier 'tools' (platform, aansluiting van kunstopdrachten op infrastructurele ontwikkelingen, artists in residence en tijdelijke programmering) wordt een kunstprogramma gerealiseerd over de veranderende stad. Deze rode draad kent verschillende subthema's die steeds in verschillende combinaties kunnen samenkomen en die ongetwijfeld zullen worden aangevuld met nieuwe actuele thema's. In de huidige, eerste fase treden vier grote onderwerpen op de voorgrond.

De hedendaagse historische stad

In Utrecht ervaren we meer dan 900 jaar geschiedenis en zien we tegelijkertijd de stad van de toekomst voor onze ogen uit de grond gestampt worden. Het transitiegebied is geen tabula rasa, we bouwen op alles wat er al aanwezig is en was. In de afgelopen eeuw hebben functies als tuinbouw, industrie en bewoning hun sporen nagelaten in de Merwedekanaalzone. De Jaarbeurs bracht (en brengt) handelaars en handelswaren van heinde en verre bijeen in het hart van het land. Lombok heeft zich ontwikkeld als nieuw thuis voor gastarbeiders en hun families en kent onder meer een rijke geschiedenis van straattheater. Vele ambachten zijn geworteld in dit gebied. Kunst maakt sporen uit het verleden zichtbaar en maakt de hedendaagsheid van de historische stad voelbaar.

Van wie is Utrecht?

Hoe ontwerp je een inclusieve stad? Een ruimte is niet automatisch inclusief of ideaal als die 'divers' is. Zichtbaarheid op zichzelf is machteloos, zolang de zichtbare niet ook medeschepper is van de context. Waar is dit relevanter dan in de gedeelde ruimte? Hoe voorkom je homogenisering in buurten als gevolg van stedelijke vernieuwing? Hoe creëer je waardevolle en integere culturele uitwisseling? Hoe kan kunst gentrificatie ter discussie stellen zonder zélf een instrument te worden binnen deze processen? Welke rol kan kunst daarbij spelen?

“Buildings and public spaces form the context in which we meet other people and create shared memories. By connecting personal stories and histories to a tangible place, people identify with their surroundings. But this identification is not a given for everyone (...) as long as our architectural environment is not inclusive – economic status, cultural background and our relationship to history determine whether we can recognize ourselves in our cities. When we cannot identify with our own living environment, we feel like a stranger in our own city. And this influences the extent to which we feel free to participate, contribute, and take our responsibility to the city and the people around us.” – Studio LA

De digitale stad

De invloed van digitalisering op ons dagelijks leven heeft in de afgelopen jaren een vlucht genomen en is nog meer versneld in de coronatijd en bijbehorende lockdowns. Het leven (en ook kunst) manifesteert zich zowel online als offline, grenzen daartussen vervagen en er ontstaan steeds meer interessante hybride kunst en levensvormen. Wat betekent dat voor de functie van onze gedeelde (virtuele) ruimte? En van wie is die virtuele ruimte? Kunnen we deze ruimte democratiseren en tot een meer publieke ruimte maken? Wat zijn voor- en nadelen van een SMART city?

Een nieuw ecosysteem

De stad vergroent en verduurzaamt. In de transitiegebieden is bijzondere aandacht voor publieke parken en groen. Juist daar waar compact wordt gebouwd, is er behoefte aan gedeelde (groene) ruimte waar mensen graag verblijven, recreëren en tot rust kunnen komen. ‘Gezond stedelijk leven’ is een van de ambities voor de stad. Die komt tot uiting in duurzame, circulaire bouw en in de ambitie voor de Merwedebiotoop en voor projecten als het Rondje Stadseiland –een nieuwe recreatieroute voor de stad. In de gebiedsontwikkeling is veel aandacht voor sport en beweging. In de inrichting van de openbare ruimte krijgen lopen en fietsen de voorkeur boven het autoverkeer. Het thema vraagt om doorlopende aandacht voor onderzoek naar de verhouding tussen mens en natuur. De klimaatcrisis vereist een kritische blik en daadkracht. Ook gezondheid blijkt een relatief begrip. Wat gebeurt er als we de grenzen tussen mens, natuur en ding radicaal opheffen?

In de afgelopen eeuw hebben functies als tuinbouw, industrie en bewoning hun sporen nagelaten in de Merwedekanaalzone. 1700-1900: hoveniers zijn de voedselleveranciers voor de stad; 1900: dé plek voor industrie; 1900-1950: grote bedrijven met veel werknemers; 2020: de nieuwe wijk aan het kanaal.

De *Vanishing Staircase* (2018), ontworpen door Birthe Leemijer in opdracht van gemeente Utrecht, is een ecologisch kunstwerk in het Utrechtse Zocherpark. Het werk symboliseert het besef dat mensen, dieren en planten naast elkaar leven, in tegenstelling tot de hiërarchie waarbij mensen het belangrijkste zijn, gevolgd door de dieren en daarna de planten. Foto's: Birthe Leemijer

Organisatie

Initiatiefnemer van Gemene Grond is de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV), op aanvraag van de gemeente Utrecht in samenwerking met Stichting Kunst in het Stationsgebied (KUS).

Er wordt een artistiek en organisatorisch verantwoordelijk kernteam samengesteld en de organisatiestructuur zal nauwkeurig worden afgestemd op de behoeften en mogelijkheden om gezamenlijk op te trekken in het gebied. Hiervoor wordt nadrukkelijk samenwerking opgezocht met het culturele veld in Utrecht, om al dat Utrecht in huis heeft aan culturele expertise, in te zetten bij de programmering van de nieuwe gedeelde ruimte. Gemene Grond wil dus geen concurrentiepositie innemen, maar samen aan iets nieuws werken op basis van elkaars kwaliteiten. Vanuit een integrale blik op wat er speelt, zetten we nieuwe (gelegenheids)samenwerkingen op met- en tussen Utrechtse partners en (inter)nationale kunstenaars van uiteenlopende achtergronden.

Voortdurend aandachtspunt in de uitwerking van dit kunstprogramma is de terugkerende vraag hoe verschillende belanghebbenden het best kunnen worden betrokken in kunstopdrachten. Niet aan het einde van het ontwerpproces, maar zo vroeg mogelijk, voordat de opdrachten worden geformuleerd. Zo kunnen we steeds opnieuw de vraag stellen: 'wat willen we samen bereiken' en daar in verschillende samenstellingen, verschillende antwoorden op vinden. Zo zijn er ook veel verschillende (grond/object)eigenaren en ontwikkelaars die samen met de gemeente verantwoordelijk zijn door de herontwikkeling van dit deel van de stad. Gesterkt door positieve ervaringen opgedaan in eerdere programma's als *Beyond Leidsche Rijn* en *Kunst in het Stationsgebied* zullen deze partners opnieuw en op maat worden benaderd om duurzaam te kunnen investeren in een betekenisvolle, meerstemmige gedeelde ruimte.

Voor wie is het?

Gemene Grond begint en eindigt bij de bewoners en gebruikers van Lombok, Beurskwartier en Merwede: de mensen die er al zijn en die er nog komen. Daarnaast richt het zich op de omliggende wijken. Steeds meer mensen van buiten Utrecht zullen dit centraal gelegen stuk van de stad ontdekken en er hun plek vinden. Bijzonder aan kunst in de openbare ruimte is dat iedereen ermee in aanraking komt. Daarom is het belangrijk dat de kunst echt inspeelt op de locatie, op de mensen die van die locatie gebruik maken en op de specifieke context.

Hierbij bouwen we voort op eerdere ervaringen opgedaan met onder meer *Call of the Mall* (onderdeel van *Kunst in het Stationsgebied*), waar kunst heel veel verschillende mensen heeft weten te raken. Daarnaast richten we ons op Utrechters die hier niet dagelijks komen, maar door de programmering kennis kunnen maken met de veranderende stad. Door nieuwe werkvormen uit te testen vanuit de bijzondere positionering van het programma en te werken met thema's die in de meeste steden spelen, zal het programma ook internationale kunst- en cultuurkenners en liefhebbers aanspreken.

“What Is the City but the People?” – Jeremy Deller

Arrivals/Departures (2016) Marcus Coates. Centraal Station Utrecht. In opdracht van gemeente Utrecht en Stichting Kunst in het Stationsgebied voor de manifestatie Public Works. Foto: Jannes Linders

Tank Man (2013) Fernando Sánchez Castillo. Hoog Catharijne. In opdracht van gemeente Utrecht en Stichting Kunst in het Stationsgebied voor de manifestatie Call of the Mall. foto: Hans Roggen

Planning en Financiering

PLANNING

De periode van tien jaar is opgeknipt in drie fases, gebaseerd op natuurlijke groei:

- De eerste fase (2021-2022) is bestemd voor de opbouw van de organisatiestructuur en de uitwerking van de financiële strategie. De eerste projecten worden opgezet en uitgevoerd.
- In de tweede fase (2022-2025) is Gemene Grond in full swing: het platform is actief en verschillende programmaonderdelen zijn opgeleverd en uitgevoerd.
- In de laatste fase (2025-2030) is het kunstprogramma tot volle bloei en wasdom gekomen en niet meer weg te denken uit de stad die er dan heel anders uitziet.

FINANCIERING

Gemene Grond bouwt aan een duurzaam model van meervoudige waardecreatie. De financieringsstrategie is dus ook meervoudig en gefaseerd.

In de opstartfase wordt een startbedrag bijeengebracht vanuit de gemeente Utrecht. Een belangrijk deel komt voort uit de gemeentelijke grondexploitatie van de transitiegebieden en de percentageregeling op bouwprojecten. Daarop volgt aanvullende fondsenwerving voor het artistieke concept en inhoudelijke samenwerkingen.

Investering in cultuur is op de korte termijn (ontwikkelperiode) over het algemeen niet rechtstreeks rendabel, maar op de lange termijn wel: dit wordt door zowel stadmakers als ontwikkelaars onderschreven. Vanuit het gemeentelijke perspectief op de stedelijke ruimte als gedeelde verantwoordelijkheid voor de lange termijn, worden daarom uiteenlopende belanghebbenden uit het gebied, waaronder ook het bedrijfsleven, individuele objecteigenaren, projectontwikkelaars en andere partners, betrokken bij de totstandkoming van gerichte kunst opdrachten. Alle partijen, die samen de stad maken hebben een gedeeld belang bij een gezonde, dat wil zeggen bruisende, diverse, en veilige stad.

COLOFON

Het concept voor het programma Gemene Grond is tot stand gekomen na vele gesprekken met stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, erfgoedspecialisten en projectleiders van diverse gemeentelijke afdelingen over ruimtelijke en sociale vraagstukken rondom de herontwikkeling van Lombokplein, Beurskwartier, en Merwedekanaalzone. Er is gesproken met uiteenlopende stakeholders en experts in het gebied, zoals ontwikkelaars, ondernemers, placemakers, broedplaatsen en andere stadsinitiatieven die meebouwen aan de stad. Het raamwerk dat hieruit is ontstaan, is samengevat in dit bidbook en is vastgesteld door het College van B&W als bijlage bij de Uitvoeringsnota ‘Kunst in de openbare ruimte, 2021-2030’.

Concept en tekst: Suzanne Sanders en Carlijn Diesfeldt, namens het Artistieke Team van de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving van Gemeente Utrecht

Vormgeving: Maud Vervenne

Projectleiding: Carolien de Boer, Culturele Zaken

**© Gemeente Utrecht, kunstenaars en fotografen
2021**

